

Kirjailija ja sanoin kuvaamaton¹

1. Aluksi kolme pientä tarinaa, joilla yritän kuvata sanaparin ”sanoin kuvaamaton” erilaisia ulottuvuuksia. Sen jälkeen yritän hahmottaa yhtä arkisen ja henkilökohtaisen elämän kokemusta sanoin kuvaamattomasta.

2. Ensimmäinen tarina. Toukokuun lopulla 2006 uutistoimisto Reuters levitti uutista, joka muutama päivä myöhemmin julkaistiin itäsuomalaisessa paikallislehdessä, josta leikkasin sen talteen. Uutisessa kerrottiin, että 29. huhtikuuta Karibian merellä Barbadosen rannikolle lipui vene, jossa oli 11 merisuolojen muumioimaa miehen ruumista.

Eräs miehistä oli ennen kuolemaansa kirjoittanut viestin, josta kävi ilmi, mitä oli tapahtunut. Joulupäivänä 2005 noin 50 länsiafrikkalaista oli astunut veneeseen Kap Verden saarella. Kaikki olivat maksaneet espanjalaiselle miehelle maksun siitä, että tämä hinaa heidän veneensä Kanarian saarille, siis Espanjaan, tarkoituksena laitton maahanmuutto. Kun veneet olivat päässeet avomerelelle, hinaavasta aluksesta oli katkaistu hinausköysi. Nyt vene oli kulkenut 135 vuorokauden ajan ja ainakin 4 rajun myrskyn vauhdittamana matkan Atlantin yli.

Viesti päättyi sanoihin: Olkaa niin kilttejä ja viekää nämä rahat Ibrahimia Diemelle.

3. Mutta mikä tässä on sanoin kuvaamattomaa ja mikä ei?

4. Kerrotaanko uutisessa, että nämä ihmiset (sekä hukkuneet että muumioituneet) olisivat kokeneet jotakin niin kauhistuttavaa, että sitä ei voi katsoa omin silmin,

että sitä ei voi kertoa, että sitä ei voi ymmärtää, että se siis on sanoin kuvaamattomaa?

Pikemminkin uutinen kertoo (ja se varmasti tekee sen uutiseksi), että kaikista kauhuista huolimatta ihmimillisyys säilyi ja siten otti voiton sanoin kuvaamattomista kauhuista. Viestin kirjoittaja kykeni yhä kantamaan huolta kotiin jääneiden taloudellisesta ahdingosta (”viekää nämä rahat”).

5. Astetta pitemmälle menee toinen viesti, joka löydettiin vuonna 1961. Viesti oli 17 vuotta aiemmin haudattu maahan Auschwitzin Krematorio III:n alle. Jiddiäinkielisessä viestissä yritettiin ensin kertoa, mitä Krematorio III:ssa tapahtui ja tehtiin. Sitten viesti jatkui, että sitä mitä siellä tapahtui, on mahdotonta kuvitella, ja siksi myös on mahdotonta, että kukaan voisi täsmällisesti kertoa näistä kokemuksista.

Tässä mukaan tulee todistajan ongelma.

Miten kertoa tai todistaa jostakin, mikä on (täysin) sanoin kuvaamattomaa. Jotakin, mitä ei voi katsoa omin silmin, kertoa, eikä ymmärtää.

6. Kolmas tarina selvittää sitä. Primo Levi kertoo kirjassa *Aselepo* tapahtumista Auschwitzin vapauttamisen jälkeen. Tammikuussa 1945 parakissa, jossa hän asuu, on kolmevuotias poika. Poikaa kutsutaan nimellä Hurbinek siksi, että hän toistaa joitakin siltä kuulostavia äänteitä. Kukaan ei tiedä, kuka on tämä poika, jonka on täytynyt syntyä Auschwitzissa salaa. Kukaan ei tiedä, keitä ovat tai olivat hänen vanhempansa. Kukaan ei ole opettanut poikaa puhumaan. Poika, Hurbinek, kohdistaa vetoavan,

täynnä kysymyksiä ja mielipiteitä olevan katseen ympärillä oleviin ihmisiin, Levi kirjoittaa. Eräänä päivänä Hurbinek sanoo sanan tai ääniteitä, jotka Levi on kirjannut muistiin: ”massklo” tai ”matisklo”. Parakissa on ainakin 20 eri kansallisuuden edustajia, mutta selvyyttä ei synny siitä, ovatko nämä äänitteet jonkin kielen sanoja vai pelkkiä ääniteitä.

Maaliskuun alkupäivinä 1945 Hurbinek kuoli. Hänenä ei jäänyt jäljelle mitään. Kuolemaansa asti hän toisti näitä ääniteitä tai sanoja, jos ne nyt sanoja olivat.

Hurbinek oli todistaja, joka todisti jostakin sanoin kuvaamattomasta, ja Primo Levin kirja todistaa Hurbinekista.

(Minä en saa päästäni yksityiskohtaa, että Hurbinek kaiken muun ohella todisti maailmasta, jossa ei ole yhtä ainoaa puuta. Auschwitzissa ei ollut puita.)

7. On varmasti tärkeää jollakin tavoin kieltäytyä ymmärtämästä ja siinä mielessä pitää sanoin kuvaamattomina keskitysleirien kaltaisia asioita. Toisaalta ”sanoin kuvaamaton” on aivan liian käyttökelpoinen sanapari. Sitä voi käyttää kilpenä mitä hyvänsä vastaan. Sillä voi torjua mitä hyvänsä – ”sanoin kuvaamatonta”, ja niin edelleen.

8. Välitilinpäätös: on jotakin sanoin kuvaamatonta. On todistaja, joka yrittää kuvata sanoin (kirjailija). Ymmärrän todistajan ikään kuin silminnäköiseksi. Antiikin aikana oli monia sanontoja, joissa silmät ja silminnäköisyys asetettiin todistamisessa etusijalle (esimerkiksi kuulemiseen verrattuna), toisaalta Neuvostoliitossa oli Stalinin aikana sanonta, että kukaan ei valehtele niin kuin silminnäköijä. Eli: todistaja: minä näin omin silmin jotakin sanoin kuvaamatonta.

9. Kun Primo Levi kutsuu Auschwitzia Gorgoksi, hän tarkoittaa tätä, ja vielä enemmän: sitä, että todistaja ei enää palaa kertomaan näkemästään. Antiikin tarulolentoa ei voinut katsoa suoraan kasvoihin, koska Gorgon katse kivetti katsojan, siis tappoi hänet. Siksi Perseus katsoi Gorgoa heijastavan kilven kautta tappaessaan tämän miekaniskulla. Siinä on toisenlainen tapa käyttää kilpeä.

10. Näin Gorgon kasvot ovat jotakin sanoin kuvaamatonta. Gorgon kasvoista ei voi sanoa: minä näin ne omin silmin, silmästä silmään, minä näin ne, minä koin ne, ja tällaiset ne ovat.

11. Siirryn nyt näistä (ääri)esimerkeistä arkiseen ja henkilökohtaiseen maailmaan. Mutta koska poikkeuksen avulla voi hyvin kuvata sitä, mikä on normaalia, ja ääri-tilanteen tai ääriolosuhteiden avulla voi kuvata sellaista, mikä on arkista, toivon että edelliset esimerkit pysyvät mielessä ikään kuin johdantona sille, mitä seuraa.

12. Ennen kuin menen arkisen ja henkilökohtaisen alueelle, haluan vielä muistuttaa 50 vuoden takaisesta keskustelusta, joka omalla tavallaan käsitteli sanoin kuvaamatonta, joskin siinä keskustelussa siitä käytettiin nimeä hiljaisuus tai hiljaisuuden kirjoitus. Keskusteluun osallistui kirjallisuudentutkijoita kuten Susan Sontag tai Ihab Hassan. Kirjailijoista esillä olivat esimerkiksi Samuel Beckett ja William Burroughs. Yleisenä ajatuksena oli kääntää kieli kieltä vastaan. Sontag taisi muotoilla ajatuksen sanoilla *it might be possible to out-talk*

language. Burroughsin *cut-up* -menetelmän päämääränä oli (kuten yksi hänen lauseensa kuuluu) *rub out the word*. Kieltä ei voi kontrolloida, voittoa eikä kiertää, mutta sen totunnaiset merkitysrakenteet voi purkaa ja pilkkoa, sen jälkeen törmäyttää niistä uusia ”paikallisia” merkityksiä.

Tarkoitus ei ole ottaa tätä puolen vuosisadan taikaista keskustelua ajankohtaiseksi malliksi. Haluan vain muistuttaa tällaisesta metodisen negatiivisesta asenteesta kieleen.

13. Nyt arkiseen aiheeseen, pitkäaikaiseen algerialaiseen ystäväni, josta kirjoitin esseekokoelmassa *Kerettiläisyydet*.

Vuosien ajan kiinnitin huomiota erikoiseen mutta säännönmukaisesti toistuvaan ilmiöön.

Saatoin joskus viettää viikkoja, jopa kuukausia samassa kaupungissa kuin hän. Mutta kun palasin Suomeen, hän alkoi hyvin nopeasti muuttua mielikuvissani. Hän muuttui ikään kuin toiseksi henkilöksi kuin vähän aiemmin oli ollut. (Tässä yhteydessä täytynee tämentää, että tuolloin elettiin 1990-luvun alkuvuosia, jolloin ”muslimit” tai ”islamilaistaustaiset maahanmuuttajat” alkoivat olla esillä tiedotusvälineissä.)

Kun matkustin hänen luokseen ja tapasin hänet, hän muuttui taas siksi ihmiseksi, joka hän oli siinä tilanteessa aina ollut.

Hän siis oli ikään kuin kaksi eri ihmistä riippuen siitä, olinko hänen luonaan vai Suomessa.

Lopulta päätelin, mistä ilmiö johtui. Kun olin Suomessa enkä tavannut häntä, meidän keskinäinen siteemme oli kielellinen. En tarkoita tällä sitä, että olisimme olleet kirjeenvaihdossa tai muuta sellaista, vaan että yleinen kieli, tiedotusvälineiden kieli, maailmantahtumat ja niin edelleen määrittivät hänen identiteettiään.

Kun palasin hänen luokseen, kyse oli läsnäolosta, jossa kieli oli aika toisarvoisessa asemassa. Meidän on aina ollut vaikea kommunikoida keskenämme kielellisten rajoitteiden vuoksi.

14. Yksi täsmennys: en usko, että kysymys on vain tavanomaisella tavalla ennakkoluuloista, tiedostamattomista esimerkiksi. Tai kielen tavanomaisista rajoituksista. Esimerkiksi periaatteesta, että ”ei voi kirjoittaa itsestä mitään sellaista mikä olisi totuudenmukaisempaa kuin mitä itse on” sovellettuna mihin tahansa asiaan.

15. Uskon, että kyse on kielestä, ja siinä jostakin perustavasta.

Sittemmin jotkut arkiset tapahtumat ja kokemukset ystävieni kanssa johdattivat, yllätyksenä minulle itsellenikin, kiinnittämään huomiota esimerkiksi Cervantesin konversotaustaan. Konversoiksi kutsuttiin Iberian niemimaan kristityiksi kääntynyttä juutalaisperäistä väestöä. Edelleen panin merkille Don Quijoten, pikareskiromanin ja konversojen tiiviin siteen, Spinozan toisen polven maahanmuuttajuuden ja niin edelleen. Kyseenalaiset, marginaaliset tai kerettiläiset identiteetit nousivat tällöin merkitseviksi.

16. Pian myös törmäsin vallitsevaan kieleen ja puhe-
tapoihin, joilla puhutaan identiteeteistä. Yksi motiivi *Ke-*

”Kieli antaa alati vastauksia siihen, kenen kanssa olemme samanlaisia, tai ketkä ovat yhtenäisyytemme tiellä.”

rettiläiseseiden kirjoittamiselle oli se, etten enää kyennyt tunnistamaan minkäänlaista yhteyttä ystäväni ja heitä kuvaavan ja nimeävän vallitsevan kielen välillä.

17. Mainitsen joitakin havaintoja. Ne eivät perustu mihinkään systematiikkaan, vaan pikemmin edellä mainittuihin kokemuksiin ja usein itse tilanteissa tehtyihin havaintoihin. Monissa kohdin kuitenkin seuraan ruotsalaisen aatehistorioitsija Michael Azarin muotoiluja. Sivuutan tässä myös sen tosiasian, että kieli ei ole ”yksi ja sama”. Jatkossa tarkoitan niin sanottua vallitsevaa kieltä, esimerkiksi politiikan kieltä.

18. Kieli antaa koko ajan vastauksia siihen, kenen kanssa on samanlainen, ja kuka tai ketkä ovat tämän yhdenmukaisuuden vastakohta ja myös sen tiellä. Kielessä käydään jatkuvia kuulusteluja identiteetistä.

19. Seuraus on, että aletaan jakaa jonkinlaisia passeja, salasanoja, tunnussanoja (*schibboleth*), joilla pääsee jonkin, lukeutuu johonkin joukkoon ja niin edelleen.

20. Identiteettien perusteella jaetaan jonkinlaisia mentaalisia henkilöilystodistuksia – tämä ihminen on sellainen ja sellainen, koska hän on identiteetiltään sitä tai tätä.

21. Aivan kuin käynnissä olisi jatkuva kuulustelu. Tai pahimmillaan näytösoikeudenkäynti.

22. Vieläpä: kun joutuu kuulusteluun, se on jo merkki syyllisyydestä. Näin kuulusteltava on aina jo syyllinen.

23. Suomessa politiikassa on ollut esillä sanonta ”maassa maan tavalla”. Ruotsissa vastaava on ”ruotsalaisuuden ajokortti” maahanmuuttajille.

Tällainen keskustelu asettaa heti muut, toiset, todellisten suomalaisten tai ruotsalaisten ominaisuuksien ulkopuolelle, jopa niin että nämä ulkopuoliset uhkaavat näitä ominaisuuksia. Näin siitä huolimatta, että noita

ominaisuuksia ei oikein voi edes määritellä. Se myös vähentäisi niiden käyttökelpoisuutta, maahanmuuttajat saisivat todellisen mahdollisuuden täyttää vaatimukset.

Näissä asioissa kieli toimii seuraavasti: ”ruotsalaisuuden ajokortti” jakaa väestön kahtia. Kieli luo illuusion siitä, että etnisesti ruotsalaiset kykenisivät hankkimaan sen mutta ruotsalaisuuttaan eivät tarvitse sitä, kun taas maahanmuuttajat tarvitsisivat ”ajokortin”, mutta eivät kykene sellaista hankkimaan. Illuusio ikään kuin selittää senkin, miksi ”ajokorttia” ei ole olemassakaan.

24. Kieli singularisoi kaikki, jotka kuuluvat ”meihin”, ja kieli myös osoittaa heidän keskinäisen yhdenmukaisuutensa. Ulkopuoliset se jättää ilman singulaarisuutta.

25. Toiset redusoidaan yhteen ja samaan. Samalla tavoin kuin oma poliittisesti yhdentyvä tai yhdenmukaistuva yhteisö esiintyy ikään kuin yhtenä ja samana.

26. Kaikki puhe perustuu oletukseen, että edellä kuvatun kaltainen sisäinen ero on olemassa ja että se on jollakin tapaa koskee olemusta.

27. Tällainen kieli on teknisesti erittäin toimiva. Sillä voi kertoa 20 sekunnissa tv-uutisen. Sen avulla tietää heti, miten suhtautua johonkin yksittäiseen tuntemattomaan ihmiseen paikasta ja tilanteesta riippuen. (Tietää toivottaako hänet tervetulleeksi (meidän keskuuteemme) vai toivottaako hänet sen sijaan tervetulleeksi hänen omaan maahansa, humaaneja ja inhimillisiä kun olemme.)

28. Tällainen kieli on ennen muuta kaupallisesti korrektia kieltä.

29. Kun olin aikani tehnyt näitä aika arkisia havaintoja, tein myös sellaisen epämiellyttävän huomion, että pohjimmiltaan me puhumme kieltä, jonka periaatteet rakensi Espanjan inkvisitio.

30. Inkvisition ensisijaisena kohteena olivat kon-

versot, Iberian niemimaan pakkokäännytyt juutalaiset ja heidän jälkeläisensä, joita epäiltiin salajuutalaisuudesta.

Sivumennen: inkvisitiolla oli omat tarkoituksensa, mutta yleisemmin (ja myös nykyaikaan liittyen): Espanjan tuonaikainen kirjallisuus, filosofia ja kristillinen mystiikka kertovat eräänlaisiksi ”maahanmuuttajiksi” leimattujen konversojen identiteetistä muutoinkin kuin tekijöinä. Identiteetti on täynnä eri kulttuurien residuaaleja niin monimuotoisilla tavoilla, että ne ovat ihmisille itselleenkin salaisuuksia.

Mutta lyhyt vilkaisu historian eri aikoihin.

31. Aiempi, esimerkiksi 1800-luvulla vallinnut rotuun perustuva rasismi haki ihonväristä ulkoisen merkin sisäiselle erolle.

Nykyään kulttuurista haetaan ulkoista merkkiä sisäiselle erolle. Tähän yleensä liittyy vaatimus assimilaatiosta maahanmuuttokysymyksissä.

Kuitenkin historia näyttää, että onnistuneiden assimilaatioiden jälkeen, joista esimerkkeinä ovat juutalaiset 1500-luvun Espanjassa tai 1900-luvun alun Saksassa, sisäinen ero tuotetaan usein hyvin väkivaltaisesti ja uudella tavalla, jossa ulkoista merkkiä ei enää tarvita.

Näin tapahtui poliittisesti yhdyntyvässä (myöhemässä) Espanjassa 1400-luvulta alkaen.

Juutalaisuus muuttui ihmisen jumalasuhteesta sosiaaliseksi suhteeksi ellei peräti biologiaksi (niin kutsuttu *limpieza de sangre*, todistus puhtaasta verestä). Hyvin kristittyyn yhteiskuntaan assimiloituneet konversot marginalisoitiin uudella tavalla. Esimerkiksi moniin virkoihin ryhdyttiin vaatimaan todistusta siitä, että esivanhempien keskuudessa ei ollut juutalaista verta.

Se on merkittävä käännekohta länsimaisen identiteettiajattelun historiassa.

32. Sisäinen ero on jotakin, mistä pidetään ensisijaisesti kiinni. Sisäinen ero tuotetaan, tekaistaan, ”paljastetaan”. Sisäinen ero on ratkaiseva ero, eikä mitään ulkoista merkkiä sille välttämättä edes tarvita.

33. Näin ulossuljetusta henkilöstä ja väestöstä tulee eräänlainen peilikuva tai vastakuva, joka mahdollistaa oman ryhmän yhdenmukaisuuden verrattuna tähän tuotettuun/paljastettuun poikkeukseen, kunhan poikkeus, joka nyt on tämän yhdenmukaisuuden tiellä, vielä saadaan raivattua tieltä pois.

34. Esimerkkejä kielen ja inkvisition periaatteiden vastaavuuksista voisi jatkaa pitkään. Mainittakoon vaikkapa inkvisition oma historiankirjoitus, jossa inkvisitio kohotettiin metafysisen kategoriaan: koko pyhä historia itsensä Jumalan toimintaa myöten ilmensi inkvi-

Elävän Kirjallisuuden Festivaali

Tampere 11.2.2012
Työväenmuseo Werstas
www.ekf.fi

Luonto ja luominen

sition periaatteita. Toinen esimerkki on revisionistinen käänne (vuodesta 1995 lähtien) inkvisition historiantutkimuksessa. Keskeinen teesi on, että jo ennen Espanjan inkvisition perustamista salajuutalaisuus oli vähäistä. Näin inkvisitio käytännössä tuotti salajuutalaisuuden, joka muuten oli katoamassa.

Inkvisition käytäntöä mukaillen voisi kysyä, keitä ovat kielen salaiset todistajat? (Inkvisition eli syyttäjän todistajat samoin kuin syytteet pidettiin salassa syytetyltä.)

Ehkä me vain uskomme, että kielellä on salaiset todistajat, ja oletamme, että kielen jakamat identiteetit pitävät paikkansa. Tietysti tällainen usko myös on edellytys sille, että kieltä voi käyttää.

35. Keskeinen asia on, että ihmisiä jaetaan kategorioihin niin sanotun sisäisen eron perusteella. Siitä huolimatta, että eroa ei ehkä voi havaita, vaan se pysyy näkymättömänä silmälle, katseelle ja niin edelleen ja että usein se vain ja ainoastaan ilmenee sanoin (vastakohta ”sanoin kuvaamattomuudelle”), joilla sen olemassaolosta kerrotaan.

36. Kieli esittää realiteettina, että on kaksi mielikuvitus- tai fantasiaominaisuutta tai -hahmoa, jotka asetetaan vastakkain ja joiden lopullinen, muuttumaton ero kytkeytyy heidän suhteeseensa johonkin objektiin (esim. 1500-luvun Espanjassa ”katolinen espanjalainen vanhakristitty”, 1930-luvun Saksassa ”puhdas arjalainen”, nykyään ”aito x” vastakohtana maahanmuuttajalle). Toisella on symbolinen objekti, toisella ei ole.

37. Yksinomaan traagista on se, että myös ne, jotka yrittävät asettua vastahankaan sille, mitä vallitseva kieli ehdottaa tai säätää, joutuvat käyttämään samaa kieltä. Ne, jotka eivät usko eri kulttuurien suhteellisen erilliseen olemassaoloon siinä mielessä kuin sanaa kulttuuri nykyään käytetään, joutuvat siitä huolimatta käyttämään sanaa kulttuuri ja niin edelleen.

38. Näin kieli, sanat itsessään, pystyttävät pieniä arkisia *gorgoja*, joissa syntyy jotakin sellaista, mitä ei enää voi kuvata sanoin. Siksi muistutan vielä kertaalleen 50 vuoden takaisesta keskustelusta, jossa ihanteena oli systemaattisesti negatiivinen asenne kieleen.

Tällaisia pienten ja arkisten *gorgojen* alueita on varmasti paljon, ja arkisessa elämässä kaikkialla. Esimerkki, algerialainen ystävä, on minulle vain sattunut tulemaan henkilökohtaisesti vastaan.

39. Sanoin kuvaamatonta ei siis ole ainoastaan siellä, missä tapahtuu jotakin sanoin kuvaamatonta, vaan myös keskellä tavallista arkista elämää. Ja: tällaiset ääri-esimerkit ja arkinen elämä liittyvät näissä asioissa myös toinen toisiinsa.

Alkuosan ”sanoin kuvaamattomat” esimerkit eli muumioiksi muuttuneet maahanmuuttajat tai Auschwitz ovat sen kaltaista historian kudelmaa, joka jatkuu tällaisina pieninä arkisten *gorgojen* ketjuina näköjään loputtomiin. Tämä myös erona näkemyksiin, joissa Auschwitz sijoitetaan ”historian ulkopuolelle”.

Näin Cervantesin, pikaeskiromaatin ja Spinozan kielet ovat hävinneet, sanotaan nyt inkvisition kielelle.

40. Näiden pienten ja arkisten *gorgojen* katseet eivät

tapa ihmistä, joka yrittää niitä katsoa, mutta ne tappavat sanoja. Seurauksena meillä on elävien sanojen sijaan jonkinlaisia muumioituneita sanoja, joiden hinausköysi todellisuuteen on katkennut; sanoja, jotka sen sijaan, että kuvaisivat jotakin, estävät näkemästä ja kokemasta jotakin. Siis: vallitseva kieli aiheuttaa sanoin kuvaamattomuutta, sanat itse ovat esteenä asioiden totuudenmukaiseen kuvaamiseen.

41. Muuta ei voi päätellä siitä, että kun olen yrittänyt vuosien ja vuosikymmenten ajan katsoa yhden tällaisen pienten ja arkisten *gorgojen* kehän läpi tuntemattomiin kasvoihin, ellen peräti jonkinlaiseen pieneen *gorgoon*, olen nähnyt aivan tavallisen ihmisen, olen nähnyt algerialaisen ystäväni kasvot.

Post Scriptum: Uusi Suomi 2011

1. Vaikka olen yllä hakenut yleistyksen tasoa, joka myötäilisi suurin piirtein EU:n ulkorajoja, on sen kokemuspohja suomalainen. Se lienee edustava. Maanosan poliittista yhdentymistä nopeammin ovat yhdentyneet sen vanhat vihat, ja kuten aiemminkin, Suomi kuuluu mallioppilaisiin. (Itä-Euroopan maat eivät lähistoriansa vuoksi ole käypä vertailukohta.)

Niinpä ”sanoin kuvaamattomuuden” teemoihin liittyen tulisi kysyä, vaikka vain kokeeksi, onko suomen kieli näissä asioissa erityisen haavoittuvaista ja puolustuskyvyttöä? Miksi vieraudesta, yksittäisen ihmisen identiteetistä ja sen kuvitteellisen määräävästä sidoksesta yhtä kuvitteellisiin kulttuureihin, joutuu puhumaan vaihtoehdottomalla ja valheellisella tavalla? Minä ja algerialainen ystäväni olimme tunteneet toisemme vuosikaudet, mutta koskaan ei käynyt mielessä, että ”kulttuurit” olisivat ”kohdanneet”. Yhtäkkiä suomen nykykieli esitti jotakin sen suuntaista tapahtuneen. Ja tämä esimerkki sentään on laajan asteikon hyvää tarkoittavasta päästä.

Luonteva jatko kysymykselle olisi, mitkä historian ainekset ovat (näissä asioissa) tehneet suomen kielestä sellaisen kuin se tänään on? Jopa: millaisia aaveita kieli kuljettaa jostakin aikojen takaa tähän päivään?

2. Ainakin hätäsynnytyksellä ja keisarinleikkauksella perustetun Suomen maaperä on hyllyvää. ”Ruotsalaisia emme enää ole, venäläisiksi emme halua tulla...” Kaksi negatiota ennen kuin edes päästään kolmanteen vaihtoehtoon. Oman ja vieraan vastakkaisuus on alusta asti ollut jyrkkää. Hyvä vertailukohta on monissa eri aikoina ja eri paikoissa toimeenpannuissa Eurooppa-projekteissa. Kun oman identiteetin ykseys on puuttunut, identiteettiä on rakennettu sulkemalla pois toisia väestönosia (juutalaiset, Iberian niemimaan moriskot, ottomaanit, itäjuutalaiset, slaavit ja niin edelleen). Espanja, jossa inkvisitio toimi yhdentymisen työkaluna, on hyvä esimerkki tästäkin. Monet myös pitävät Espanjan inkvisitiota mallina 1900-luvun moderneille totalitaarisille yhteiskunnille.

Mutta vuosien 1945 ja 1989 jälkeen tämän kaiken piti jo olla ohi.

Ja nyt, taas, on kuin aika olisi nyrjähtänyt sijoiltaan.

Tämä on Hamletista, ensimmäisen näytöksen lopusta, kun menneisyyden aave on ilmaantunut elävien luokse.

3. Tällaisia havaintoja kirjaa, kun ryhtyy puheisiin satunnaisten matkalaisten kanssa IC-junassa tai Tallinnan-laivalla. Keskustelujen jälkeen ajattelee, pitäisikö suomalainen vieras-, ryssä- ja herraviha arvioida uudestaan.

Jyrki Loima on kirjoittanut Kannaksen rajaseudulla sortokausina syntyneistä muukalaiskuvauksista, jotka kehittyivät ryssävihaksi. Kuvauksissa ei piitattu kansojen todellisista ominaisuuksista vaan yhdisteltiin eurooppalaista arabitoiseutta ja venäläismielikuvia.

Kun arabit löytyvät ryssävihan perustuksista, kääntäisikö perinteinen ryssäviha yhtä notkeasti takaisin arabeihin ja muihin samalta suunnalta tuleviin kohdistuvaksi maahanmuuttajavihaksi? Edelleen: kesällä 1918 lehdistö kertoi venäläisten ylisuurista asunnoista, joissa pöydät notkuivat porsaspaisteista, kun suomalaisväestö näki nälkää. Pakolaisten omaisuuksista on toisteltu käsityksiä, jotka tuotettiin sisällissodan aikana, Loima kirjoittaa.

Herraviihassa on jotakin kiusallista ja jälkijättöistä, mutta sillä voi olla enemmän tekemistä vierasvihan kanssa kuin yleensä ajatellaan.

Vuoden 1918 perintö on pitkään antanut herraviihalle legitimitettiin ja ymmärrystä. Vierasvihaa sekin, että tuolloin iso väestönosa leimattiin vieraaksi suomalaisille arvoille, yhteiskunnalle ja niin edelleen. Käsitykset yli- ja ali-ihmisistä olivat pitkään kastikysymyksiä, etnisyyttä liitettiin niihin vasta melko myöhäisessä vaiheessa. Ulkomuistini mukaan Matti Klinge on maininnut antisemitististä piirteistä asenteissa työläisiin (kansalaissodan jälkeen).

Kansalainen on heikoilla, mutta kansaa ihannoidaan, monelta suunnalta; kansa on käytännön viisas, oikeudenmukainen ja syystäkin vieroksuu herroja. Haen yhä näköalaa siihen, mikä altistaa kieltä populismille, maahanmuuttajaviihalle ja syntipukkimekanismeille.

4. Suomenkielinen proosa ja teatteri ovat olleet kiinni kansallisessa rakennus-, korjaus- ja oikaisutyössä, ja siinä työssä syntyneellä työkalupakilla on toimittu siitä eteenpäin.

Silmiin pistää, kuinka 1970–1980 -lukujen suurina kyseenalaistajina ja ravistelijoina pidetyt tekijät ovat esimerkiksi identiteetin ja vierauden kohdalla olleet kohtuuttoman sovinnaisia. Sitä paitsi proosan- ja teatterintekijöiden toimenkuvaan on meillä kuin vaihikkaa kuulunut tietty suomalaisten erinomaisuuden pönkittäminen. Se kertoo myös siitä, miten paljon henkistä tilaa taiteelle on annettu. Mutta näin on jäänyt vähemmälle osallistuminen kansakunnan rajat ylittävään vuoropuheluun, joka kuvataiteessa tai nykymusiikissa on onnistunut hyvin.

5. Ruotsissa pitkään asunut ystäväni oli Suomessa vaalien alla. Hän ihmetteli, miksi niin monet toimittajat olivat rähmällään Soinin edessä. Ruotsissa ideologisilla kysymyksillä on politiikassa paljon enemmän painoa, hän sanoi.

Minkä tahansa populismin ratkaiseva hetki on

hyödyn kynnyksen ylittäminen. Kun populismi kasvaessaan alkaa tarjota välitöntä hyötyä kenelle tahansa, kuten kaupallista hyötyä tai näkyvyyttä mediassa, se ei enää laannu. Voi maata, jos kynnys on alun alkaen matala!

6. Islamilaistaustaisen maahanmuuttajan ohella toinen Euroopan oikeistopopulistien yhteisen vihan kohde on nykytaide.

Silti: kun Perussuomalaiset ryhtyivät tarjoamaan nykykulttuurin tilalle Edelfelttiä, Gallen-Kallelaa ja Sibeliusta, sen sijaan että taiteentuntijat ryhtyivät puolustamaan jonkun Gallen-Kallelan ”naturalismia” (että se oli radikaalia, omana aikanaan), olisi pitänyt myöntää miten paljon kitschiä meillä sisältyy kaikkein hysätympäänkin kansalliseen taiteeseen.

Sekin, haavoittuvaa ja puolustuskyvyttöä.

7. Perussuomalaisilla ja Euroopan oikeistopopulistisilla puolueilla on paljon yhteistä, mutta erojakini on.

Hollanti ja Tanska olivat pitkään ”suvaitsevaisuuden” ja ”edistyksen” mallimaita. Nyt niissä saattaa olla syntymässä jotakin kokonaan uutta. Aikoinaan vapaamielisyys koski muutakin kuin (ensi sijassa) mietoja huumeita ja kaupallista seksiä. Nyt suvaitsevaisuus on kokenut muodonmuutoksen. Siitä on tullut Narkissoksen suvaitsevaisuutta, joka hänen rakkautensa tavoin kohdistuu vain niihin, joilla on hänen omat piirteensä.

8. Pahoin pelkään, että Hollannissa ja Tanskassa voi nähdä aivan uudenlaisen poliittisen amalgaamin. Tanskassa siinä toisensa ovat löytäneet niinkin eripariset ainekset kuin virallisen kulttuurikaanonin 1800-luvulle painottunut kansallinen idylli, kaupallinen seksi ja oikeistopopulismi.

Pari vuotta sitten, *Kerettiläisessä* kirjoittaessa, googlasin parlamentaarikko Louise Frevertiä, jonka blogikirjoitukset islamilaistaustaisista maahanmuuttajista olivat herättäneet huomiota Tanskan ulkopuolellakin.

Ensimmäiseksi tietokoneen ruutuun ilmaantui nelinkontin olevan Frevertin paljas takamus. Mies (olisiko hänestä saanut vaikutelman maahanmuuttajasta), nai häntä takaapäin. Ennen parlamentaarikoksi ryhtymistään Frevert toimi näyttelijänä pornoelokuviissa.

Mahdotonta kuvitellaakaan, että Halla-ahosta saisi eteensä samanlaisen kuvan. Siinä tulee esiin kontekstin ja elämänmuodon eroavaisuus Tanskan ja Suomen maahanmuuttokriitikoiden välillä. Toisaalla välitön mielihyvä (elämänmuotona), toisaalla kuin vuosikymmenten takaa ilmestyvät identiteettifantasiat.

Viite

- 1 Tekstin alkuosa perustuu Lahden kansainvälisessä kirjailijakokouksessa 20.6.2011 pidettyyn alustukseen. Kirjailijakokouksen teemana oli kirjailija ja sanoin kuvaamaton. Teeman voi ymmärtää monella tavalla, mikä lienee ollut järjestäjien tarkoituskin. Yritin hahmottaa sanoin kuvaamattomana yhdenlaisen ihmisen, jota monet Suomessa osaavat kuvata täsmällisemmin kuin ketään muuta. Tuo ihminen on muuttanut jostakin muualta meidän luoksemme, Suomeen, Pohjoismaihin, Eurooppaan.